

**ZİYAÜDDİN SERDAR. *İslam Medeniyetinin
Geleceği*, çev. Deniz Aydın. İstanbul: İnsan Yayınları,
2016, 383.**

The Future of Muslim Civilisation

Ramazan ÖNAL

Doç. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam
Tarihi Anabilim Dalı

Assoc. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology,
Department of Islamic History, Erzincan/Türkiye

ramazanonal2416@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2752-8628

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Eylül/September 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Aralık/December 2025

DOI: [10.53683/gifad.1793420](https://doi.org/10.53683/gifad.1793420)

Atıf / Citation: Önal, Ramazan. "Ziyaüddin Serdar. *İslam Medeniyetinin Geleceği*/ The Future of Muslim Civilisation". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gümüşhane University Faculty of Theology*, 15/29 (Ocak/January 2026/1): 556-568

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/pub/gifad>

Mail: ilahiyyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gümüşhane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Türkiye. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu çalışmada Ziyauddin Serdar'ın "İslam Medeniyetinin Geleceği" isimli eseri değerlendirilmiştir. Eserde Müslümanların geçmişte kurdukları medeniyeti, tekrardan nasıl canlandırıp geleceğe taşıyabileceklerinin sorsunun cevabı aranmaya çalışılmıştır. Yazar, bu çalışmasını, yeni dinamik ve gelişen bir İslâm medeniyetinin inşası için bir taslak plan önerneği olarak öne sürmüştür. Eserde İslam kültür ve medeniyetine ait temel kavramlar, eleştiriye tabi tutulmuş, bu kavramların gerçek mana ve hedefleri sorgulanmıştır. İnanç, hukuk, bilim, siyaset/idare, sanat ve cihatla ilgili terimlerin tamamı içi boş ve çoğu zaman olumsuz çağrışımlarla anılır sözcükler olduğu vurgulanmıştır. Kitapta İslam Medeniyetine dair olumlu beklentiler, ortaya konmuş İslâm'ın zengin kavramsal çerçevesinin kendi modernitesini üretebileceğine işaret edilmiştir. Hatta İslam toplumu, içine sıkışmış olduğu dar kalıpları kırıp kendi çıkmazlarından sıyrılabilirse Batı kültürünün üstünlüğüne dayalı olan dünyevi modernleşmeyi de aşan bir trans-modernite medeniyetini ortaya koyabilir. Ancak bu gelişmelerin kendiliğinden olamayacağı; zahmetli bir entelektüel çabanın ve sürekli fiili eylem gerektiren bilinçli bir gayretin ardından gerçekleşebileceği aşikârdır. Eserde İslâm medeniyetinin tekrardan dirilişinin ve inşasının İslâmî kavramların yeniden tanımlanmasına ve yorumlamasına bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Medeniyeti, Gelecek, Değişim, Kültür, Modernite — 557
Kavram.

Abstract

This study evaluates Ziyauddin Serdar's work titled "The Future of Islamic Civilization." The work attempts to answer the question of how Muslims can revitalize the civilization they established in the past and carry it into the future. The author proposes this work as a draft plan for the construction of a new, dynamic, and developing Islamic civilization. The work critiques the fundamental concepts of Islamic culture and civilization, and questions their true meanings and goals. It emphasizes that terms related to faith, law, science, politics/administration, art, and jihad are all empty and often associated with negative connotations. The book presents positive expectations for Islamic civilization, indicating that Islam's rich conceptual framework can produce its own modernity. Furthermore, if Islamic society can break out of the narrow molds it has been trapped in and extricate itself from its own impasses, it can create a transmodern civilization that surpasses secular modernization based on the superiority of Western culture. However, these developments cannot occur spontaneously; it is clear that they can only be achieved after a laborious intellectual effort and a conscious effort requiring continuous practical action. The work states that the resurrection and construction of Islamic civilization depend on the redefinition and interpretation of Islamic concepts.

Keywords: *Islamic Civilization, Future, Change, Culture, Modernity, Concept.*

Yakın tarihte yeryüzü; bilimden sanayi ve teknolojiye, sanattan kültüre kadar pek çok alanda insanlık tarihinde eşi görülmemiş hızlı gelişmelere sahne olmuştur. Ancak bu ilerlemelerin insanlığa mutluluk ve huzur getirmesi beklenirken, aksine sömürü düzeninin genişlemesine, kapitalist tüketim kültürünün yaygınlaşmasına, maddi ve manevi buhranların derinleşmesine yol açtığı görülmektedir. Söz konusu sorunların gelişmiş ya da gelişmemiş, zengin ya da fakir, Doğu ya da Batı ayırt etmeksizin neredeyse tüm toplumlarda benzer biçimlerde ortaya çıkması, alternatif medeniyet paradigmalarına olan ilgiyi artırmıştır.

Bu bağlamda İslam medeniyeti, tarih boyunca ortaya çıkan medeniyetler arasında varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş ender medeniyetlerden biri olarak önemli bir imkân sunmaktadır. Ziyaüddin Serdar, çalışmasında İslam medeniyetini mevcut medeniyet modellerine bir alternatif olarak ele almakta; medeniyetin tarihsel tecrübesine dair değerlendirmelerini ve geleceğe yönelik beklentilerini paylaşmaktadır. Bir tarih anlatısından ziyade alternatif bir medeniyet perspektifi ortaya koyan eser, bu yönüyle alanında özgün bir nitelik taşımaktadır.

Ziyaüddin Serdar, eserinin girişinde mevcut dünya medeniyetlerini değerlendirerek geleceğe dair alternatif modeller sunar. Son iki yüzyıldır Batı medeniyetinin etkisi altında kalan İslam dünyası, bu süreçte çeşitli çözüm önerileri üretmiş; Serdar da bu arayışın önemli isimlerinden biri olmuştur. Ona göre ekonomik, siyasi, insani ve ahlaki alanlarda yaşanan küresel krizler, Batı medeniyetinin etkisini zayıflatmış; yayılmacı niteliği nedeniyle doğal sınırlarına ulaşan Batı artık sürdürülebilir bir gelecek vadetmemektedir. Fakir ülkelerle Batı arasındaki uçurum giderek derinleşmekte, bu durum politik krizleri ve askeri müdahaleleri beslemektedir. Serdar, tarih boyunca bencil ve dışlayıcı bir karakter sergileyen Batı'nın dışındaki toplumların gerçeklerini hiçbir zaman sahiplenmediğini vurgular. Buna karşılık insanlık, güvene, iş birliğine ve aidiyet duygusuna dayalı yeni bir medeniyet arayışı içindedir. Yazar, günümüzde ve gelecekte Batı'ya alternatif oluşturabilecek tek medeniyetin, temel değerlerini koruyan İslam medeniyeti olduğunu belirtir. Her ne kadar bugün zayıflamış olsa da İslam medeniyetinin, geçmişten gelen birikimiyle yeniden canlandırılması ve işlevsel hale getirilmesi mümkündür (s. 17-18).

Ziyaüddin Serdar'a göre Müslüman toplumların medeniyet alanında başarısızlığının temel nedeni, geleceğe dair belirgin ve uzun vadeli

hedeflerinin olmayışıdır. Bu krizden çıkış ancak geniş katılımlı, uzmanlarca hazırlanmış, kısa vadeli planların ötesine geçen, uzun soluklu ve sürdürülebilir bir gelecek tasarımıyla mümkündür. “Gelecek şimdidir” anlayışıyla Müslümanların vakit kaybetmeden harekete geçmesi gerektiğini vurgulayan Serdar, İslam toplumunun artık eylemsizlikten doğan durgunluğu sürdüremeyeceğini belirtir. Toplum kendi hedeflerini belirlemeli, bu hedeflere ulaşırken kararlı ve tavizsiz davranabilmeli; çünkü tohum ekilmeden ürün alınamaz.

Serdar, eserinin ilk bölümünde İslam medeniyetinin referansı ve kaynağı olan değerler sistemini ele almıştır. Onun tanımına göre, İslam, ebedi geçerliliği olan insanoğlunun asli ve fitri dinidir. Bu din insanoğlunun yaratılışı ve davranışıyla ilgili tüm yönlerine hitap eder. Bu dinde madde ile mana arasında bir denge, bir uyum vardır. Bu denge “orta yol/vasat ümmet” kavramlarıyla ifade edilmiştir. İtidal olarak da bilinen bu bakış açısı İslam medeniyetinin en temel karakteristiğidir. İslam medeniyeti, vahye dayalıdır; vahiyden maksat ise Allah’ın insanlara çağrısının tamamlanışı ve yenilenişi olan Kur’an’dır. Kur’an, insan kişiliğinin ruhi, ahlaki, maddi, sosyal, ekonomik, politik ve toplumsal yönlerini ele alan ebedi bir gücün canlı dinamizmidir. Ziyaüddin Serdar, Kur’an’ın prensiplerinin anlaşılmasında ve uygulanışında, Sünnet’in önemli bir rolü olduğunu vurgulamış; Kur’an’ın doğru anlaşılabilmesi için, Sünnet’in araştırılmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir. Zira Kur’an mesajının anlaşılmasında Allah Resulü’nün (s.a.v) yaşantısı en büyük yardımcıdır. Ona göre Sünnet (hadis/hikmet), İlahi iradenin bir gereğidir ve Kur’an’dan ayrı düşünülemez.

Ziyaüddin Serdar’a göre İslam medeniyetinde, başta hadis olmak üzere İslami ilimlerin çeşitlenmesi ve genişlemesi, Müslümanlarda güçlü bir tarih bilincinin oluşmasına vesile olmuştur. Bu tarih şuurunun tekrardan kavranması, bağımsız araştırma ruhuun ve tahlil/tenkit yeteneğinin kazanılması, İslam medeniyetinin geleceği için başarılabacak en önemli iştir.

Serdar’a göre İslam medeniyetinin dışındaki diğer medeniyetler, hiçbir zaman insanı bir bütün olarak ele almamışlardır, maddede veya manada aşırıya gitmişlerdir. İslam medeniyeti ise insanın bütün ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak temel ilkelerinden (tevhid, adalet/orta yol) taviz vermeden materyalist, rasyonalist ve mistik medeniyetlere ait uygun özelliklerini bünyesinde sentezleyerek insanlığın ortak medeniyetini oluşturmuştur. Bu medeniyet, insanı bütün zaafı, ihtiyaçları ve arzuları bir beşer olarak ele almıştır. Onu ne değersiz bir varlık olarak görmüş ne de yarı Tanrı bir varlık olarak kabul etmiştir.

Serdar'a göre İslam medeniyetinde bilgi, tek bir yöntemle sınırlı değildir ve Kur'an-Sünnet'e dayanmayan Batı merkezli bilgi teorileri Müslümanlar için sağlıklı bir temel oluşturmaz. Mutlak bir referansa sahip olmayan bu teoriler doğruluk açısından tartışmalı kalırken, İslam'da bilgi bu iki kaynaktan ayrı bir alan oluştursa da hiçbir zaman onlardan kopuk değildir. Serdar, İslam medeniyetinin değerler sisteminin tevhid ilkesine dayandığını, bu nedenle değerlerin fıtrata bağlı olarak sabit olduğunu ifade eder. İslam'da ahlak ve hukuk iç içedir; ahlaka aykırı olan her unsur hukuka da aykırıdır. Ekonomik düzen açısından mülkün Allah'a ait olması, herkesin kazanma ve faydalanmada eşit kabul edilmesini sağlar. Bu yönüyle İslam toplumu sınıf ayrımının değil, takva ve topluma faydanın ölçü alındığı bir toplumdur. Ayrıca kadın ve erkek, İslami değerlere bağlı kaldıkları sürece potansiyellerini gerçekleştirme bakımından eşit görülür (ss. 51-52).

Ziyaüddin Serdar, eserinin ikinci bölümünde İslam medeniyetinin sabitelerinden ve değişkenlerinden bahsetmiştir. İslam medeniyeti, erken dönemde Roma, İran, Hindistan ve Çin medeniyetleriyle temasa geçmiş, bu medeniyetlerin kavramlarını ve değerlerini kendi süzgeçten geçirip kendi değerlerine uyum sağlayanları kabul etmiş, parametrelerine ters düşenleri ise reddetmiştir. Hâl böyleyken çağdaş Müslüman toplumların modern dünyaya ayak uyduramaması şaşırtıcıdır. Bu durum Müslümanları, politik ve sosyal hayatta etkisiz hale getirmiştir. İslam, ibret alıp ders çıkarmak için müminlerden ulusların tarihlerini incelemelerini emreder. Zira bu araştırma, inancı güçlendirir ve medeniyetin devamlılığı için dersler öğretir (s.56).

560

Serdar'a göre şartlar ne olursa olsun Müslüman salih amel işlemekle mükelleftir. Salih amelin özü ise İslam'a insani etkinliğin bütün alanlarında işlerlik kazandırmaktır. Şartlar değişir ancak İslam, zamanla değişmez, iç dinamiği, değerleri, normları, emir ve yasakları ve inanç sistemiyle temel bir çerçeve içinde bütüncül bir sistem olarak varlığını korur. Bu ebedi normlar, her an değişim halinde olan bu dünyada ayaklarımızın yere sağlam basılmasını sağlar. Ancak bu ebedi ilkeler, tamamen değişimi dışlıyorlarmış gibi anlaşılırsa, hareketli olan hayat akışını durgun hale getirirler. İslam'ın son 500 yıllık durgunluğu bunun yanlış anlaşılmasının neticesidir. Yazara göre bu yanlış gidişatın Şûra ve İcma ile çözülmesi mümkündür (ss. 60-61).

Serdar, İslam medeniyetindeki fikrî durgunluğun başlıca sorumlusu olarak Eş'arîliği göstermekte ve Mu'tezile-Eş'arîlik arasındaki dengenin Gazâlî tarafından sağlandığını öne sürmektedir. Ancak bu yaklaşım, tarihsel gelişmeleri tek bir mezhebin etkisine indirgemesi bakımından oldukça tartışmalıdır. Fikrî canlılığın durması, sadece kader-irade tartışmalarına

bağlanamayacak kadar çok boyutlu bir olgudur; siyasi yapıların zayıflaması, ekonomik gerileme, kurumların dönüşümü ve dış etkenler de bu süreçte belirleyicidir.

Serdar'ın ideal toplum modeli olarak Hz. Peygamber dönemindeki Medine toplumunu göstermesi, ilham verici bir hedef sunmakla birlikte tarihsel ve toplumsal bağlam açısından tartışmaya açıktır. Sahabe dönemi normlarını değişmez ve en iyi model olarak görmek, toplumsal dönüşümün çok katmanlı yapısını tam olarak karşılamayabilir. Ayrıca Medine modelinin günümüzde yeniden kurulabileceği fikri teorik olarak anlamlı olsa da modern dünyanın karmaşık ve çeşitlilik içeren şartları nedeniyle daha dikkatli değerlendirilmelidir. Buna rağmen Serdar'ın yaklaşımı, ideal toplum tartışmalarına önemli katkılar sağlayan bir perspektif sunmaktadır (s. 74).

Ziyaüddin Serdar'ın eserinin üçüncü bölümünde taklit ve baskıcı düşünceyi İslam medeniyetinin temel sorunu olarak sunması önemli bir tespit olsa da yaklaşımı yer yer tarihsel süreci tek nedene indirgeme eğilimi taşır. Ona göre Eş'arî düşüncenin üstün gelmesi, Müslüman toplumu pasif kabulleniş ve taklit döngüsüne sürüklemiş; buna karşın filozofların akıl-vahiy sentezi çabaları kalıcı bir etki oluşturamamıştır. Serdar, içtihadın neden işlevsizleştiğini sorgulayarak düşünsel durgunluğun sebeplerini açığa çıkarmaya çalışır. Ancak bu yorum, siyasi, ekonomik ve toplumsal faktörleri ikinci plana itmesi bakımından kısmen sınırlı bir açıklama sunar. Buna rağmen, taklit-içtihat gerilimine dikkat çekmesi tartışmaya değer bir çerçeve ortaya koymaktadır (s. 78).

561

Serdar, modernizmin İslam dünyası üzerindeki etkisini, klasik taklitçiliğin ötesine geçen daha derin bir zihinsel ve kültürel tahribat olarak değerlendirir. Ona göre teknisizm ve milliyetçilik gibi Batı menşeli ideolojiler, bazı Müslüman aydınların sorgusuz kabulleriyle birlikte, düşünsel bağımsızlığın kaybına ve özellikle Osmanlı'nın çözülüşünde belirleyici olan bir kimlik parçalanmasına yol açmıştır. Modernleşme sürecinde Müslüman toplumların kendi maddi imkânlarına rağmen Batı'yı taklit etme eğiliminden kurtulamamaları, Serdar tarafından yapısal bir problem olarak yorumlanır (ss. 81-87).

Sosyalizm, kapitalizm, milliyetçilik ve modernizm gibi ideolojilerin İslam'la bağdaşmadığını savunan Serdar, "İslam sosyalizmi" veya "İslam milliyetçiliği" şeklindeki sentez girişimlerini kavramsal olarak tutarsız ve pratikte zararlı görür. Bu çabaların, düşünsel berraklık yerine fikrî karmaşa ürettiğini ileri sürerek, söz konusu yaklaşımları Müslüman toplumların entelektüel kriziyle ilişkilendirir (ss. 90-94).

Serdar'ın eleştirisinin bir başka yönünü, günümüz İslam toplumlarında ortaya çıkan iki aydın tipi oluşturur: İlkesiz, yalnızca teknik bilgiyle sınırlı "entelektüeller" ile bilgiyi toplumsal nüfuz ve otorite aracına dönüştüren "profesyonel ruhban sınıfı". Bu iki kesimin, topluma yön vermek yerine onu baskılayan ve gerileten yapılara dönüştüğü tespiti öne çıkar (ss. 94-97).

Serdar, Müslümanların yaşadığı fikrî tutarsızlık, sosyal adaletsizlik ve teknolojik baskılarla birleşen kültürel çözülmenin İslam dünyasında geniş çaplı bir karamsarlık ürettiğini belirtir. Ona göre çözüm, İslam'ın asli kavramlarını yeniden anlamak ve bu kavramlara dayanan bir toplumsal düzen inşa etmektir. Ancak bu yaklaşım, teoride güçlü olmakla beraber, modern sosyo-ekonomik ve siyasal gerçekliklere yeterince nüfuz etmeyen normatif bir perspektif sunması bakımından eleştiriye açıktır.

Serdar, eserin dördüncü bölümünde küresel sistemlerin iç içe geçtiğini ve Müslüman dünyanın da bu bütünleşmiş yapının etkisi altında kaldığını belirtir. Roma Kulübü'nün dünyayı birbirine bağımlı on bölge olarak tasnif etmesini örnek verir; herhangi bir bölgedeki aksaklığın tüm dünyaya domino etkisi yapacağını söyler. Ancak Serdar'ın Müslüman coğrafyadaki sorunları büyük ölçüde bu küresel bağlantılara bağlaması, yerel politik ve sosyal dinamikleri geri planda bırakması bakımından eksik bir bakış sunmaktadır.

562

Yazar, günümüz krizlerini nüfus artışı, çevresel tahribat, kaynakların tükenmesi, teknolojik bağımlılık, işsizlik, lüks tüketim ve insanın tabiattan kopuşu gibi çok boyutlu nedenlere dayandırır. İslam dünyasındaki dengesiz nüfus dağılımına özellikle dikkat çeker. Bununla birlikte, "dünya nüfusunu azaltmaya yönelik felaket senaryoları" gibi iddiaları somut verilere dayanmaması sebebiyle spekülatif kalmaktadır. Enerji kaynaklarının tükenmesine karşılık güneş enerjisinin İslam ülkeleri için hayati bir alternatif olduğunu vurgulaması ise daha gerçekçi bir tespittir. Serdar'a göre çevre kirliliği Batı ekonomisinin doğal sonucudur; İslam ise sadelik, ölçülülük ve israf yasağıyla çözüm sunar (ss. 120-123). Fakat çevre sorunlarını yalnızca Batı'ya yüklemesi, günümüzde büyük çevresel tahribat üreten Çin, Hindistan ve diğer gelişen ekonomilerin rolünü göz ardı etmektedir.

Gelişmiş ülkelerin teknoloji avantajının bir gün ezilen toplumlarda devrimci bir uyanışa yol açabileceğini öne süren Serdar, küresel gelecek senaryoları üreten kuruluşları da önyargılı ve genellemeci olmakla eleştirir (ss. 138-140). Ancak bu eleştiriler, söz konusu raporların yöntemsel temelleri ayrıntılı değerlendirilmeyince güç kaybetmektedir.

Serdar, dünyadaki diğer düzenlere alternatif bir model olarak İslami sistemin varlığından bahseder. Bu sistemin nihai hedefi Allah'ın rızasıdır ve ulus, ırk, azınlık, sosyal yapı, siyaset ve ruhsal hayat gibi çeşitli alt sistemlere sahiptir. Kendi içinde bütünlük, yenilenme gücü ve Müslümanlara hayatın her alanında rehberlik etme potansiyeli taşıdığını ifade eder. Ancak sistemin bu denli idealize edilmiş şekilde sunulması, onun pratikte nasıl işleyeceği ve çağdaş dünyadaki çok katmanlı yapılarla nasıl uyum sağlayacağı sorularını cevapsız bırakmaktadır.

Serdar, eserinin beşinci bölümünde İslam medeniyetinin geleceğini iki temel tehdit üzerinden değerlendirir: Batı'nın bölgeyi yeniden sömürme ihtimali ve modernleşmenin doğurabileceği kültürel yabancılaşmadır (ss. 158-161). Bu tespitler dikkat çekici olsa da Batı'ya dair yaklaşımın zaman zaman genelleyci bir tehdit algısına dönüştüğü söylenebilir. Serdar'a göre Müslüman aydınlar bu tehlikelere karşı Medine devletinin ruhsal ve ahlaki dinamizmini temel alan alternatif planlar geliştirmelidir; ancak Medine modelinin bugünle ne ölçüde uyulanabileceği metinde tam netleşmez.

İbn Haldûn'un teorisine atıf yaparak medeniyetin "sabiteleri" ve "idealleri" arasındaki ilişkinin iyi kurulması gerektiğini vurgulayan Serdar, yalnızca ruhsal gelişime odaklanan kuruluşların yetersiz kaldığını belirtir. Bu — 563 — eleştiri anlamlı olmakla birlikte, günümüz kurumlarının yapısal sınırlılıklarına pek değinilmemesi analizi biraz eksik bırakmıştır (ss. 161).

Bu çerçevede önerilen *Umran Projesi*, İslam medeniyetinin geleceğine dair kapsamlı bir model sunmayı amaçlar ve Medine devletinin tam teşekküllü bir versiyonu olarak tasarlanır. Geleneksel ilim ile modern bilimin harmanlandığı yeni bir âlimlik anlayışı merkezdedir (ss. 161-177). Projenin uzun vadeli hedefleri belirgin olsa da uygulamaya dair pratik adımların sınırlı kalması, ideal ile gerçek arasında bir boşluk hissi doğurmaktadır.

Ziyaüddin Serdar, çalışmasının altıncı bölümünde geleceğe yönelik planlamanın İslam düşüncesindeki yerini ele alır. Ona göre dünyada yapılan planlamalar çoğunlukla ekonomi merkezlidir, kısa vadeli olup hedeflerine nadiren ulaşır. Buna karşılık İslam'da planlama, hayatın tüm safhalarını ve ahiret boyutunu kuşatan sürekli bir süreçtir (ss. 177-179). Bu yaklaşım kapsamlı olsa da modern planlama yöntemleriyle ilişkisi biraz genel hatlarıyla geçilmiştir.

Serdar, değişimin dinamiklerini anlamadan sağlıklı bir planlama yapılamayacağını vurgular. Bu nedenle geçmiş ve bugünü açıklayan modellerin, geleceği tahmin eden modellerle birleştirilmesini önerir.

Toplumsal, siyasi, eğitimsel, ekonomik ve teknolojik birçok alt sistemin birbirine bağlı olduğunu belirterek bütüncül bir yapı tarif eder. Ancak bu alt sistemler arasındaki işleyişe dair somut adımların sınırlı kaldığı görülmektedir.

Uzun vadeli planlamada ise çerçeve oluşturma, model seçme (Medine devleti), derinlik, strateji ve işlerlilik gibi aşamalar sıralanır. Serdar'ın Medine devletini ideal model olarak öne çıkarması (ss. 194-199) dikkat çekicidir; fakat tarihsel şartların farklılığı göz önüne alındığında bu modelin günümüze nasıl uygulanacağı sorusu kısmen cevapsız kalmaktadır. Buna rağmen planlamanın sürekliliğine yaptığı vurgu, bölümün temel katkısıdır.

Ziyaüddin Serdar, eserinin yedinci bölümünde geleceğe yönelik planlamanın ancak Klasik İslam Metodolojisiyle sağlam bir temele oturabileceğini savunur. Beş temel referans (Kur'an, Sünnet, İcma, Kıyas, İctihad) olarak sıraladığı bu kaynaklardan ilk ikisi olan Kur'an ve Sünnet'i tartışılmaz *Mutlak Referans Sistemi* şeklinde formülize etmiştir. Serdar, Sünnet'i "Hz. Peygamber'in (s.a.v) düşünce ve davranışlarının yaşadığı çevrenin gerçeklerine ve Kur'an'ın ebedi faziletleri esasına dayanan -*Örnek Davranış Modeli*-" şeklinde tanımlamış ve Sünnet olmadan Kur'an'ın anlaşılamayacağını vurgusunu yapmıştır. Serdar, *İctihad'ı, Aktif Çizgi* 564 *Kavramı* olarak nitelendirmiş ve İslam medeniyetine yeniden canlılık kazandıracak temel prensip olduğunu vurgulamıştır. Ancak geçmişte suiistimal endişesiyle içtihat kapısının kapatılmasının medeniyetin durgunluğuna yol açtığını belirtmiştir. Bu nedenle icma ve kıyas ile desteklenen kolektif ictihadın yeniden işler hale getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (ss. 207-208). Bu öneri teoride güçlü görünmekle birlikte, uygulamanın pratikte nasıl organize edileceğine dair ayrıntıların çok az olduğu da göze çarpmaktadır.

Bölümün devamında Serdar, *Verd Sistemi*'ni ideal planlama modeli olarak takdim eder. Merkezinde Kur'an ve Sünnet'in bulunduğu bu sistemde Kur'an teorii, Sünnet ise bu teorinin pratiğe dönüşmesini sağlar. Bu iki kaynak Müslüman toplumun eksenini oluşturur; kıyas, sistemin işlenmesini; icma ise sonuçlarının kabulünü güvence altına alır. Serdar'a göre farklı görüşlere açık olmakla birlikte, Verd sisteminde öncelikle İslam'a aykırı yaklaşımların ayıklanması ve ictihad mekanizmasının sağlıklı biçimde işletilmesi gerekir (ss. 212-223). Ancak bu sistemin çağdaş çoğulculuk ve farklı yorum gelenekleriyle nasıl uyum sağlayacağı konusu kısmen muğlaktır.

Serdar, eserinin sekizinci bölümünde İslam tarihinin geleceği anlamada vazgeçilmez olduğunu vurgular. Ona göre tarih, "geleceğin

aynası"dır ve Kur'an'ın geçmiş olayları hatırlatma üslubu da bu yaklaşımı destekler. Müslümanların geliştirdiği isnat ve usul gibi yöntemleri, İslam tarihçiliğini "Müslümanların karakteristik bilimi" hâline getiren önemli katkılar olarak niteler. Bununla birlikte Serdar'ın tarih anlayışını oldukça idealize ettiği, özellikle modern tarih metodolojisiyle ilişkisini sınırlı bıraktığı da sezilmektedir.

İbn Haldûn öncesi tarih yazımını vakayinamelerle, sonrası dönemi ise sosyolojik analizlerle ilişkilendiren Serdar, yeni ve sorgulayıcı bir İslam tarihçiliğine ihtiyaç olduğunu ileri sürer. Ona göre mevcut tarih yazımı ya klasik metinlerde yüzeysel kalmış ya da Avrupa merkezci bakışın etkisinde şekillenmiştir. Serdar, İslam tarihi ile Müslümanların tarihini ayırır ve tarihin amacının "salt gerçeği öğrenmek" olduğunu söyler. Seyyid Kutub'un tarihî olaylara sadece akılla değil ruhsal ve ideolojik bütünlükle yaklaştığını örnek gösterir (ss. 227-234). Ancak bu ruhsal yaklaşımın bilimsel eleştiriyile nasıl dengeleneceği metinde tam netleşmemektedir.

Serdar, tarih yazımı için "Sistemci Yaklaşım" adını verdiği alternatif bir model sunar. Beş daireden oluşan bu modelin merkezinde Hz. Peygamber'in sireti yer alır; bunu Medine devleti, Hulefa-i Raşidin, altın çağ, ortak kültür ve siyasi kültür, ihya hareketleri, tarih metodları ve kültürel miras halkaları — 565 — takip eder. Bu yapı, İslam tarihini bütüncül ele alma iddiası taşısa da pratikte nasıl uygulanacağı konusunda ayrıntılar sınırlıdır (ss. 237-245). Serdar'ın, yedinci-on ikinci yüzyılı yükseliş, on ikinci-yirminci yüzyılı duraklama ve çöküş dönemi olarak tasvir etmesi oldukça sıradan bir değerlendirmedir.

Serdar, kültürel mirasın korunmasını tarihin yeniden yazılmasıyla eşdeğer görür. İslam şehirleri, mimari, sanat eserleri, yazılı-sözlü kültür gibi unsurların modernleşmenin tahribatına karşı korunması gerektiğini belirtir. Ona göre tarihin asıl konusu bugündür; insan ancak tarihine anlamlı katkı sağladığında kendi yerini bulabilir (ss. 253). Serdar'ın bu konudaki vurgusu güçlü olmakla birlikte, kültürel mirasın korunmasına dair somut stratejilere yer vermemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Ziyaüddin Serdar, eserinin dokuzuncu bölümünde İslam medeniyetinin yeniden inşası için fert ve toplum bilincinin zorunlu olduğunu vurgular. Ona göre bu ihyanın ilk ve en acil adımı, mevcut kültürel mirası korumak ve geleceğe dair sağlam bir bilinç geliştirmektir. Bu bilinç bireyden başlar; aile, komşuluk, toplum, ümmet ve nihayetinde insanlık düzeyine doğru genişleyen bir halkalar sistemi oluşturur.

Serdar'ın "kişilik bilinci" olarak ele aldığı marifet-i nefis, bireyin

kendini tezkiye etmesiyle gelişir. Zikir, ibadet, muhasebe, tevbe, sabır ve dua gibi pratikler bu içsel arınmanın temel araçlarıdır. Ona göre bu süreç, Müslümanın sadece bu dünyadaki davranışlarını değil, ölüm sonrası hayatını da kapsayan uzun vadeli bir kişilik inşasıdır (ss. 261-265). Bu vurgu değerli olmakla birlikte, Serdar'ın tezkiye yöntemlerini bireysel ahlaki gelişim açısından güçlü tanımlamasına karşın, modern bireyin psikolojik ve sosyal baskılar altında bu süreci nasıl sürdürebileceğine dair daha somut açıklamalar sunmadığı da söylenebilir.

Toplumsal bilinç ise Serdar'a göre üç temel birime dayanır: aile, cami ve komşuluk. Bunlar Müslüman toplumun çekirdeğini oluşturur ve medeniyetin yeniden inşasında belirleyici rol oynar. Bu birimlerin güçlendirilmesi, ümmet bilincine ulaşmanın ön aşaması; ümmet bilinci de insanlık ve dünya bilincine açılan bir kapıdır (ss. 265-289). Serdar'ın bu geniş çerçeveli yaklaşımı ideal olmakla birlikte, özellikle modern şehirleşmenin aile ve komşuluk ilişkilerini zayıflatmış günümüzde, bu birimlerin nasıl yeniden canlandırılacağı konusunda pratik stratejilerin eksik kaldığı da dikkat çeker.

Ziyaüddin Serdar, eserinin onuncu bölümünde İslam sisteminin temel hedeflerini ele alır. Ona göre ümmete aidiyet, İslami değerlerle bütünleşme, şura bilinci ve yüksek bilinç, sistemin ana dayanaklarıdır. Bu hedeflere ulaşmanın ilk şartı, kültürel yozlaşmaya karşı bir koruma hattı olan “tecrit boşluğunu” güçlendirmektir. Bu da bireysel bilincin tezkiye ile geliştirilmesi ve aile-cami-vakıf gibi temel kurumların yeniden işler hâle getirilmesiyle mümkündür (ss. 293-305). Yazar, tecrit boşluğunu zayıflatıp yıkan faktörleri, Batıcılık, milliyetçilik, bireysellik, çıkarıcılık, akla tapıcılık ve tekellilik şeklinde sıralar.

566

Uzun vadeli hedefleri “Umran Projesi” başlığı altında toplayan Serdar, nihai amacın Medine Devleti modeline ulaşmak olduğunu söyler. Bu süreçte genel hedeflerin belirlenmesi, ictihadı canlandırmak ve ümmet düzeyinde icma-şura mekanizmalarını işletmek önemlidir (ss. 305-308). Ancak Serdar'ın sunduğu bu ideal çerçevenin pratikte nasıl uygulanacağı konusu metinde yer almaması bir eksiklik olarak göze çarpar.

Serdar, İslam medeniyetinin insanlık için denge ve koruma görevi taşıdığını vurgular. Müslüman toplumların geleneklerine bağlılığını olumlu bir unsur olarak görür ve İslam medeniyetinin insanlığın değer arayışına önemli katkılar sunabileceğini belirtir (ss. 308-311).

Ziyaüddin Serdar, eserinin son bölümünde İslam medeniyetinin geleceğine dair umutlarını dile getirir. Ona göre özünü hâlâ koruyabilen tek

medeniyet İslam medeniyetidir ve işlerlik kazandığı takdirde insanlığın yaşadığı krizlere gerçek bir alternatif sunabilir. Batı medeniyetinin hâkimiyetine karşı durabilecek tek bütüncül değerler dizisi de yine İslam'da bulunmaktadır. Ancak Serdar, geniş bir coğrafyaya dağılmış, farklı dil ve kültürlerle sahip Müslüman toplumların ortak paydalarında yeterince buluşamadığını vurgular; ümmet bilinci sağlanmadan İslam medeniyetinden söz etmenin zor olduğuna dikkat çeker.

İslam medeniyetinin yeniden inşası için Serdar, İslami bilgi kuramına dayanan açık hedeflere ve devamlılığı olan planlamalara ihtiyaç duyulduğunu savunur. Müslüman entelektüellerin modern dünyanın kavramsal çerçevesi içinde sıkışıp kaldığını, hatta İslami değerlerin çağın ihtiyaçlarına cevap verebileceğini söylemekten çekindiklerini belirtir. Bankacılık örneği üzerinden, Müslüman düşünürlerin sadece “faizsiz banka” gibi sınırlı çözümler sunduğunu, ancak daha köklü soruları sormaya cesaret edemediklerini ifade eder (ss. 316). Bu tespitler yerinde olsa da Serdar'ın modern Müslüman entelektüelleri genel bir kategori olarak değerlendirmesi, tabloyu biraz fazla homojenleştirmiş görünmektedir.

Sonuç bölümünde Serdar, İslam medeniyetinin dirilişi için ilk adımın Kur'an ve Sünnet ışığında hem bugünün hem de geleceğin meselelerine dair bilinç geliştirmek olduğunu söyler. İslam toplumlarının gelenek ile modernlik arasında bir tercih yapmaya zorlanmaması, kendi özgün çizgisini bulması gerektiğini vurgular. Bununla birlikte, tüm planların nihayetinde ilahi iradeye bağlı olduğunu hatırlatır ve başarının insanı iman/teslimiyet şuurundan uzaklaştırmaması gerektiğini belirtir (ss. 320). Bu yaklaşım, metnin genelindeki idealist tonla uyumlu olmakla birlikte, çözüm önerilerinin nasıl uygulanacağı konusunda geniş bir alanın okuyucunun tahayyülüne bırakıldığı da hissedilmektedir.

Sonuç olarak Ziyaüddin Serdar'ın yaklaşımı, İslam medeniyetinin yeniden canlandırılmasına dair güçlü bir umut ve kapsamlı bir perspektif sunmaktadır. Kur'an ve Sünnet'i merkeze alan metodolojik vurgusu, içtihadın yeniden işler hâle getirilmesi çağrısı ve kültürel mirasın korunmasına yönelik hassasiyeti, eserin en önemli olumlu yönleridir. Ayrıca Müslüman toplumlara yönelik özgüven kazandırma çabası ve medeniyet inşasını bütüncül bir çerçevede ele alması da dikkate değerdir. Buna karşın Serdar'ın önerilerinin önemli bir kısmı teorik düzeyde kalmakta, modern dünyanın karmaşık sosyo-ekonomik gerçeklikleriyle bağlantısı zaman zaman zayıflamaktadır. Batı medeniyetine yönelik eleştirileri yer yer genelleme boyutuna yaklaşmakta ve pratik çözüm modelleri yeterince

♦ ZİYAÜDDİN SERDAR. İslam Medeniyetinin Geleceği, çev. Deniz Aydın. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, 383.

somutlaşmamaktadır. Medine toplumunu ideal model olarak öne çıkarması ise günümüz şartlarına nasıl uyarlanacağı konusunda bazı belirsizlikler içermektedir. Genel olarak Serdar, İslam medeniyeti için güçlü bir vizyon ve zihinsel uyanış çağrısı ortaya koymakta; ancak bu vizyonun uygulanabilirliğine dair somut adımların daha fazla geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu yönleriyle eser hem ilham verici hem de tartışmaya açık bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

Ziyaüddin Serdar. *İslam Medeniyetinin Geleceği*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.